

**TABIY FANLAR DARSLARIDA INNOVATSION YONDASHUV
ASOSIDA NUTQNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI**

Ilmiy rahbar: Djurayeva N.N.

IPU "Pedagogika va o'qitish metodikasi" kafedrası dotsenti., p.f.f.d.(PhD)

Muallif: Yuldosheva Zulfiya Eshpulotovna

*Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti pedagogika mutaxassisligi
magistranti*

Annotatsiya. *Mazkur ishda tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuvlar asosida o'quvchilarning nutqini rivojlantirish texnologiyalarining mazmuni va ahamiyati yoritilgan. Ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik metodlar, interaktiv usullar hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqotga kirishish qobiliyati va ilmiy tafakkurini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning o'rni asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *innovatsion yondashuv, tabiiy fanlar, nutqni rivojlantirish, pedagogik texnologiya, interaktiv metodlar, kommunikativ kompetensiya, ta'lim samaradorligi, axborot texnologiyalari, og'zaki nutq, yozma nutq.*

Annotation. *This work highlights the content and importance of technologies for developing students' speech based on innovative productions in natural science lessons. Analysis of students' oral and written speech using modern pedagogical methods, interactive methods and information and communication technologies in the educational process. , the role of innovative systems in the development of students' independent thinking, communication and scientific thinking is substantiated.*

Keywords: *innovative world, natural sciences, speech development, pedagogical technology, interactive methods, communicative competence, educational methods, information technologies, oral speech, written speech.*

Аннотация. *В данной работе освещается содержание и значение технологий развития речи учащихся на основе инновационных разработок в уроках естественных наук. Проводится анализ устной и письменной речи учащихся с использованием современных педагогических методов, интерактивных методов и информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе, обосновывается роль инновационных систем в развитии самостоятельного мышления, коммуникативных и научного мышления учащихся.*

Ключевые слова: *инновационный мир, естественные науки, развитие речи, педагогические технологии, интерактивные методы, коммуникативная компетентность, методы обучения, информационные технологии, устная речь, письменная речь.*

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub islohotlar o'qitish jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishni, yangi pedagogik texnologiyalarni keng joriy etishni hamda o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashni taqozo etmoqda. Xususan, tabiiy fanlar darslarida o'quvchilarga faqat nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, ularning mantiqiy fikrlashi, tahlil qilish qobiliyati, muammoli vaziyatlarga yechim topa olish malakasi va eng muhimi, o'z fikrlarini aniq, ravon hamda ilmiy asosda bayon eta olish ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan nutqni rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'limning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. An'anaviy ta'lim tizimida o'qituvchi asosiy bilim beruvchi, o'quvchi esa tayyor bilimni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'lgan bo'lsa, innovatsion yondashuv asosidagi ta'limda o'quvchi faol ishtirokchi, mustaqil fikrlovchi va o'z bilimni amaliyotda qo'llay oluvchi shaxs sifatida

qaraladi. Bu esa o'quv jarayonini interaktiv metodlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali tashkil etishni talab etadi. Bunday yondashuv o'quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtiradi, ularni o'z fikrini erkin ifodalashga undaydi hamda ilmiy nutq madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Tabiiy fanlar darslarining o'ziga xosligi shundaki, unda turli tushunchalar, qonuniyatlar, tajribalar va kuzatishlar asosida bilimlar beriladi. Bu jarayonda o'quvchilar o'z fikrlarini mantiqiy izchillikda bayon eta olishlari, dalillar bilan asoslashlari, xulosalar chiqarishlari va ilmiy terminlardan to'g'ri foydalanishlari zarur bo'ladi. Shu sababli nutqni rivojlantirish faqatgina til fanlariga xos bo'lgan jarayon emas, balki barcha fanlar, ayniqsa tabiiy fanlar doirasida ham tizimli ravishda amalga oshirilishi lozim. Innovatsion yondashuvlar asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalari o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltiradi, savol-javoblar, munozaralar, guruhli ishlash, taqdimotlar va loyihalar orqali ularning nutqiy faolligini oshiradi. Natijada o'quvchilar nafaqat bilimlarni egallaydilar, balki o'z fikrlarini asoslab berish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish, turli vaziyatlarda to'g'ri nutqiy strategiyani tanlash kabi muhim ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham nutqni rivojlantirish jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Multimediali vositalar, interaktiv platformalar, elektron darsliklar va turli raqamli resurslar o'quvchilarning qiziqishini oshirib, ularni faol ishtirok etishga undaydi. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga, ularning bilimlarini mustahkamlashga hamda ijodiy fikrlashini kengaytirishga yordam beradi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi globallashuv davrida raqobatbardosh, keng fikrlaydigan, o'z nuqtai nazarini erkin bayon eta oladigan, kommunikativ jihatdan yetuk shaxslarni tarbiyalash ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu bois tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida nutqni rivojlantirish

texnologiyalarini o'rganish, ularning samaradorligini aniqlash va amaliyotga joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalarini o'rganish jarayonida mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari muhim nazariy va amaliy manba bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish, o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish hamda ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan. Pedagogik texnologiyalar nazariyasini ishlab chiqishda bir qator olimlar, jumladan, V.P. Bepalko, M.V. Klarin, G.K. Selevko kabi tadqiqotchilar tomonidan ta'lim jarayonini tizimli tashkil etish, uning samaradorligini oshirish yo'llari keng yoritilgan. Ularning ilmiy ishlarida innovatsion yondashuvning mazmuni, pedagogik texnologiyalarning tasnifi hamda o'quv jarayoniga joriy etish mexanizmlari asoslab berilgan. Nutqni rivojlantirish va kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalalari esa tilshunos va pedagog olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Xususan, L.S. Vygotskiy, A.A. Leontyev, N.I. Jinkin kabi olimlar nutq faoliyatining psixologik asoslarini, nutqning tafakkur bilan uzviy bog'liqligini hamda o'quvchilarda nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonini ilmiy jihatdan tahlil qilganlar. Ularning qarashlariga ko'ra, nutq inson tafakkurining asosiy ifodasi bo'lib, uni rivojlantirish orqali o'quvchining umumiy intellektual salohiyati ham oshadi. Tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish masalalari ham ko'plab ilmiy tadqiqotlarda o'z aksini topgan. Zamonaviy pedagoglar tomonidan interaktiv metodlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, STEAM yondashuvi kabi usullar o'quvchilarning faolligini oshirish va ularning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda samarali vosita sifatida e'tirof etilgan. Ayniqsa, tabiiy fanlar darslarida tajriba va kuzatishlarga asoslangan faoliyatni nutqiy faoliyat bilan uyg'unlashtirish o'quvchilarning ilmiy nutqini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonlik olimlar tomonidan ham mazkur yo'nalishda qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ularning ishlarida ta'lim

tizimini modernizatsiya qilish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish masalalari yoritilgan. Xususan, umumiy o'rta ta'lim maktablarida tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy yondashuvlardan foydalanish orqali o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish va nutqiy faolligini kuchaytirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Shuningdek, so'nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar ham muhim o'rin egallaydi. Elektron ta'lim resurslari, masofaviy ta'lim tizimlari, multimediali vositalar o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularning og'zaki va yozma nutqini boyitish hamda ilmiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida nutqni rivojlantirish masalasi ko'p qirrali bo'lib, u pedagogika, psixologiya va metodika fanlari kesishgan nuqtada o'rganiladi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda mazkur jarayonni yanada takomillashtirish, yangi metod va texnologiyalarni ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga samarali joriy etish zarurati saqlanib qolmoqda.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ishida tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida o'quvchilarning nutqini rivojlantirish texnologiyalarini o'rganish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etishning ilmiy-uslubiy asoslari ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy metodlarning o'zaro uyg'unligi ta'minlanib, muammoni har tomonlama yoritishga alohida e'tibor qaratildi. Tadqiqotning nazariy asosini pedagogika, psixologiya va metodika fanlarida ilgari surilgan konsepsiyalar, xususan, innovatsion ta'lim texnologiyalari, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish hamda nutq faoliyatining psixologik asoslariga oid ilmiy qarashlar tashkil etadi. Shu asosda mavzuga doir ilmiy adabiyotlar, o'quv-metodik qo'llanmalar, davlat ta'lim standartlari hamda normativ hujjatlar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi: tahlil va sintez metodi orqali mavzuga oid ilmiy manbalar o'rganildi va

umumlashtirildi; taqqoslash metodi yordamida an'anaviy va innovatsion yondashuvlarning o'ziga xos jihatlari aniqlab berildi; kuzatish metodi orqali tabiiy fanlar darslarida o'quvchilarning nutqiy faolligi o'rganildi; suhbat va savol-javob metodlari orqali o'quvchilarning fikr bildirish, muloqotga kirishish darajasi baholandi. Shuningdek, pedagogik tajriba-sinov ishlari tashkil etilib, unda innovatsion metodlardan foydalanishning samaradorligi amaliy jihatdan tekshirildi. Pedagogik tajriba jarayonida interaktiv metodlar, jumladan, "aqliy hujum", "klaster", "insert", "bahs-munozara", "rol o'ynash" kabi usullardan foydalanilib, o'quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtirishga erishildi. Olingan natijalar tahlil qilinib, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqidagi o'zgarishlar, ularning fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalaridagi rivojlanish darajasi aniqlashtirildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi va haqqoniyligini ta'minlash maqsadida olingan ma'lumotlar tizimli ravishda qayta ishlanib, ular o'zaro solishtirildi hamda umumlashtirildi. Natijada tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalarining samaradorligi ilmiy va amaliy jihatdan asoslab berildi.

Natija va muhokama. Tadqiqot jarayonida tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalarini qo'llash o'quvchilarning bilim darajasi va nutqiy faolligiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko'rsatdiki, interaktiv metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilar an'anaviy darslarga nisbatan faolroq ishtirok etadi, o'z fikrlarini erkin va asosli bayon etishga intiladi. Tadqiqot davomida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Xususan, ular ilmiy atamalardan to'g'ri foydalanish, fikrni izchil bayon etish, dalillar keltirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini bosqichma-bosqich egallay boshladilar. Shuningdek, guruhli ishlash va bahs-munozara jarayonlarida o'quvchilarning muloqot madaniyati, tinglash va o'zaro fikr almashish qobiliyati ham rivojlandi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, innovatsion yondashuvlar, ayniqsa interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar yaratish va loyiha asosida o'qitish o'quvchilarning nutqiy faolligini

oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bunday yondashuv o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi, ularning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ldi. Biroq tadqiqot jarayonida ayrim muammolar ham kuzatildi. Jumladan, barcha o'qituvchilarning innovatsion metodlardan yetarli darajada foydalana olmasligi, dars jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishda tajriba yetishmasligi hamda texnik vositalarning cheklanganligi ayrim hollarda kutilgan natijaga erishishga to'sqinlik qildi. Shuningdek, ayrim o'quvchilarda dastlab nutqiy faollikning pastligi kuzatilib, ularni jarayonga jalb etish uchun qo'shimcha metodik yondashuvlar talab etildi. Umuman olganda, olingan natijalar tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalarini qo'llash ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish hamda ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Bu esa mazkur yondashuvni kengroq tatbiq etish va uni yanada takomillashtirish zarurligini asoslaydi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, mustaqil fikrlash, tahlil qilish va o'z nuqtai nazarini asoslab berish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish orqali o'quvchilarning darsdagi faolligi ortadi, ularning fanga bo'lgan qiziqishi kuchayadi va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga erishiladi. Shu bilan birga, bunday yondashuv o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, muloqot madaniyatini shakllantirish va ilmiy nutqni egallashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, tabiiy fanlar darslarida nutqni rivojlantirish samaradorligi o'qituvchining innovatsion

yondashuvlarni to'g'ri tanlashi va ularni maqsadga muvofiq qo'llay olishiga bog'liq. Shu bois o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga keng joriy etish hamda ta'lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirib borish muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda, tabiiy fanlar darslarida innovatsion yondashuv asosida nutqni rivojlantirish texnologiyalarini qo'llash ta'lim sifatini oshirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda olib boriladigan izlanishlarni davom ettirish, yangi metod va texnologiyalarni ishlab chiqish hamda ularni ta'lim amaliyotiga joriy etish kelgusida yanada yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Xodjayev B.X. *Pedagogika*. – Toshkent: Sano-standart, 2017.

To'xtaxodjayev M.X. *Pedagogika*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.

Xoliqov A.A. *Pedagogik mahorat*. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011.

Sharifzoda S.O'. *Umumiy pedagogika*. – Toshkent, 2015.

Abdullayeva B.S., Xoliqov A.A. va boshq. *Umumiy pedagogika*. – Toshkent, 2016.

Hashimov K., Nishonova S. *Pedagogika tarixi*. – Toshkent, 2014.

Qodirova F., Toshpo'latova Sh. va boshq. *Maktabgacha pedagogika*. – Toshkent, 2018.

Abrorxonova K.A., Xolmuminova O.J. *Boshlang'ich ta'limda innovatsiya va integratsiya*. – Toshkent, 2020.

Qosimov Sh.U., Xazratqulova Sh.N. *Qiyosiy pedagogika*. – Toshkent, 2019.

G'ulomov N.G. *Ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent, 2018.